

לא תגורו מפני איש

לא תכירו פנים במשפט פקטון פגל תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא: (דברים א יז).¹
ואשיבה שפטיך כפראשנה ויעצידך כבתחלה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה: ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה: (ישעיהו פרק א פסוקים כו-כז).²

ספר החינוך מנין המצוות בפרשת דברים – שתי מצוות לא תעשה

אלה הדברים יש בה שתי מצוות לא תעשה:

מצוה תיד - שלא למנות דיין אדם שאינו חכם בדיני תורה אף על פי שהוא חכם בחכמות אחרות. שנמנע בית דין הגדול או ראש גלות שלא יעמיד דיין לשפוט את העם שלא למד חכמת התורה וביאור משפטיה הישירים והצדיקים. ואפילו היו בו כמה מדות נכבדות, אחר שאינו יודע ובקי בחכמת התורה אין ראוי למנותו דיין, ועל זה נאמר [דברים א יז], לא תכירו פנים במשפט.³

מצוה תטו - שלא יירא הדיין בדין מאדם רע. שנמנע הדיין מלירא מאיש מלדין דין אמת, ואפילו הוא איש מזיק עז פנים עבה המוח, אלא יחתוך את הדין ולא ישים לבו כלל למה שיקרה עליו מההיזק בשביל דינו, ועל זה נאמר [דברים א יז], לא תגורו מפני איש.⁴

פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק כ – בין המשפט לעשרת הדברות

וכנגד עשרת הדברות הזהיר הקב"ה את ישראל על המשפטים, עשרה לאוין: לא תכירו פנים (דברים א יז), לא תגורו (שם), לא תעשו עול (ויקרא יט טו), לא תטה משפט (דברים טז יט), לא תכיר פנים (שם), לא תקח שחד (שם), לא תשא פני דל (ויקרא יט טו), לא תהדר פני גדול (שם), לא תטה משפט אביון (שמות כג ו), ודל לא תהדר בריבו (שם שם ג), לכך נסמכה פרשת משפטים לדברות.⁵

מסכת סנהדרין דף ו עמוד ב – בגדרי הדין

ר' יהודה בן לקיש אמר:⁶ שנים שבאו לדין, אחד רך ואחד קשה, עד שלא תשמע דבריהם או משתשמע דבריהן ואין אתה יודע להיכן דין נוטה - אתה רשאי לומר להם: אין אני נזקק לכם. שמא נתחייב חזק ונמצא חזק

¹ שני איסורים יש בפסוק זה: לא תכירו פנים במשפט, לא תגורו מפני איש. ראו דברינו [לא תכירו פנים במשפט](#) בפרשה זו בשנה האחרת והפעם אנו מבקשים לדון "בחצי השני", היינו בציווי לא תגורו.

² אלה הפסוקים החותמים את הפטרת השבת, פרשת חזון. התיקון הגדול לחטא שגרם לחורבן ולגלות הוא בכינון מערכת משפט יעילה וצודקת, כולל "לפנים משורת הדין" כשצריך. מכאן אתה למד, שאי קיומה של מערכת כזו הוא מהסיבות שהביאו לחורבן. ראו מסכת בבא מציעא דף ל"ב: "אשר יעשון - זו לפנים משורת הדין. דאמר רבי יוחנן: לא חרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה". הדיון בציווי "לא תגורו" בשבת דברים-חזון, הוא איפוא נושא ראוי מצד הפרשה, ההפסדה וענייני דיומה.

³ כאילו דורש: לא תכירו פנים בשופט. אבל ידיעת התורה בלבד גם היא אינה מספיקה וצריך הדיין שיהיה בקי גם בחוכמה כללית והוויות העולם. ראו סנהדרין יז ע"א: "אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי קומה, ובעלי חכמה, ובעלי מראה, ובעלי זקנה, ובעלי כשפים, ויודעים בשבעים לשון, שלא תהא סנהדרין שומעת מפי המתורגמן". ראו דברינו [אנשים חכמים ונבונים וידועים](#) בפרשה זו.

⁴ שתי מצוות בלבד יש בפרשת דברים, שתיהן מצוות לא תעשה הקשורות בעשיית דין ומשפט: לא תכירו ולא תגורו. שתיהן נלמדות מהפסוק שאנו דורשים: "לא תכירו פנים במשפט פקטון פגל תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא". דבריו של ספר החינוך, נשענים על דברי הרמב"ם שמצדם מסכמים דרשות שנראה בהמשך. כאן, כפתיח, די לנו במניית המצוות עצמן. ונציין רק זאת, שיש דיון נרחב במוני המצוות לגבי ציווים נוספים שיש בתורה, כגון: "אל תצר את מואב" שבפרשתנו שאינם בגדרי תרי"ג מצוות, אלא ציווים לשעתם. ראו שורש ג בספר המצוות לרמב"ם בוויכוחו עם בעל הלכות גדולות.

⁵ וכן הוא במדרש משנת רבי אליעזר פרשה טז עמוד 315, בסדר אחר: "גדול הוא המשפט, שיש בו עשרה לאוין כנגד עשר הדברות. ואלו הן. לא תטה משפט אביון, לא תכיר פנים, לא תשא פני דל, ולא תהדר פני גדול, לא תטה משפט, ודל לא תהדר, לא תעשו עול במשפט, לא תטה משפט גר יתום, לא תכירו פנים, לא תגורו מפני איש. מלמד, שהמשפט שקול כנגד עשר הדברות". שני הלאוים שבפרשתנו הם חלק ממארג רחב של מצוות לא תעשה הקשורות לדין ומשפט. ראו בפתח הלכות סנהדרין לרמב"ם שהוא מונה שם שלושים מצוות: עשר מצוות עשה ועשרים מצוות לא תעשה הקשורות בדין. המקורות העיקריים בתורה הם פרשת משפטים, שמות פרק כג: "לא תהיה אחרי רבים לרעת וללא תענה על רב לנטת אחרי רבים להטות" ... "לא תטה משפט אביון בריבו" ... "ושחך לא תקח" (שם, אנב, באופן בולט בעיקר מצוות לא תעשה), פרשת קדושים, ויקרא פרק יט: "לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול בצדק תשפט עמיתך". ובספר דברים, בפרשתנו (בה משחזר משה את [פרשת מינוי הדיינים](#) בלי להזכיר את יתרו!), ובפרשת שופטים: "שפטים ושטרים תתן לך בכל שערך ... ושפטו את העם משפט צדק: לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד ... צדק צדק תרדף למען תהיה ירישת את הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך".

⁶ בנוסח הגמרא שלפנינו (ללא תיקוני מסורת הש"ס ושאר מדקדקים) כתוב: "ריש לקיש אמר". אבל בתוספתא, סנהדרין פרק א הלכות ז-ח, שאותה הגמרא כאן מצטטת, ובירושלמי כתוב: "ר' יהודה בן לקיש אמר". זה האחרון הוא תנא (דור חמישי) וזה הראשון הוא

רודפו.⁷ משתשמע דבריהן ואתה יודע להיכן הדין נוטה - אי אתה יכול לומר להן איני נזקק לכם, שנאמר: "לא תגורו מפני איש".⁸

רבי יהושע בן קרחה אומר: מניין לתלמיד שיושב לפני רבו וראה זכות לפני וחובה לעשיר, מניין שלא ישתוק - שנאמר לא תגורו מפני איש,⁹ רבי חנין אומר: לא תכניס דברך מפני איש.¹⁰

מסכת סנהדרין דף ז עמוד א – אל תתכנסו או תסתגרו

מאי משמע דהאי לא תגורו לישנא דכנושי הוא?¹¹ אמר רב נחמן, אמר קרא: "ויין לא תשתה ולא תאגור" (דברים כח לט). רב אחא בר יעקב אמר מהכא: "תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה" (משלי ו י). רב אחא בריה דרב איקא אמר מהכא: "אוגר בקיץ בן משכיל" (משלי י ה).¹²

ספרי דברים פסקא יז – אל תפחדו

"לא תגורו מפני איש", שמא תאמר, מתירא אני מפלוגי שמא יהרוג את בני או שמא ידליק את גדישי או שמא יקצץ את נטיעותי? תלמוד לומר: "לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא". וכן יהושפט אומר: "ויאמר אל השופטים ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה'". (דברי הימים ב יט ו).¹³

אמורא ארץ-ישראל (דור שני-שלישי). בין כך ובין כך, ברור שהגמרא כאן מביאה את דברי התוספתא, בהבדלים קלים, אך מעניינים, שנעמוד עליהם להלן.

⁷ ראו רש"י שמסביר: "רודף את הדיין להפך את הדין". הדיין חושש מבעל הדין החזק. אבל בתוספתא הנוסח הוא: "שמא יתחייב הרך ונמצא החזק רודפו", היינו שהחשש הוא שהחזק ירדוף את החלש שאמנם הפסיד במשפט, אך החזק ינצל זאת ויאיים עליו ויוציא ממנו אה"כ יותר ממה שחויב בבית המשפט. כך פירשו בעל הלכות גדולות, הר"ן והמאירי וכך גם מפרש שטיינזלץ. ולדברי רש"י, מה מועיל בזה שהוא מסתלק מלדון? האם אין זה עצמו כבר בבחינת "לא תגורו"? אפשר שהכוונה שיתלך וייתן לבית דין גדול וחזק ממנו לדון. (כך אולי ניתן להבין מדברי הרמב"ם הלכות סנהדרין פרק כ הלכה ח). ובאמת, גם לשיטה השנייה יש לעיין בדין זה שהדיין יכול להסתלק מהדין.

⁸ ראו בגמרא שם איך הנושא קשור גם לעניין עשיית פשרה: "שנים שבאו לפניך לדין, עד שלא תשמע דבריהן, או משתשמע דבריהן ואי אתה יודע להיכן דין נוטה - אתה רשאי לומר להן: צאו ובצעו (עשו פשרה)". ראו משנת רבי אליעזר פרשה טז עמוד 314 שכוך את שני הדינים יחד ולומר את שניהם מהפסוק שלנו: "מניין כשתשמע דברי בעלי דינין, ואת יודע להיכן הדין נוטה, אין אתה רשאי לומר, איני נזקק לכם? שנאמר: לא תגורו מפני איש. מניין שכשתשמע דברי בעלי דינין, ואת יודע להיכן הדין נוטה, אין אתה רשאי לבצוע ביניהן? שנאמר: כי המשפט לאלהים הוא". ראו גם רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כב שמזכיר את שני הדינים בהקשר אחד. יש קשר ברור בין עשיית פשרה והסתלקות דין מלדון. כל עוד לא נפתח הדיון הפורמלי, פועל הדיין כמגשר ומפשר ואין עליו חובת "לא תגורו" ויכול לפרוש. משנפתח הדין, חלה עליו חובת "לא תגורו", אפילו עד כדי סיכון עצמו ורכושו כפי שנראה, ואין הוא יכול עוד לעשות פשרה או להסתלק מהדין. להוציא מקרה מיוחד בו הדין נקלע למבוי סתום. ראו ספרי דברים פסקא יז: "עד שלא נתגלה הדין אתה רשאי לשתוק, משנתגלה הדין אי אתה רשאי לשתוק. שמעת את הדין ואי אתה יודע לזכות את הזכיי ולחייב את החייב אתה רשאי לשתוק". לעניין דין אחרון זה שהדיין יכול להסתלק (או לשתוק) גם במהלך הדין אם אין הוא יכול להכריע ולרדת לאמת, ראו שוב רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כד הלכה ג שגם דין מיוחד זה לומדים מהפסוק שלנו: "כי המשפט לא-לוהים הוא". ולא ברור מה קורה במקרה כזה. כנראה שילכו בעלי הדין לבית דין אחר או שבאמת אין מוצא.

⁹ יש איסור חמור לתלמיד להורות הלכה בפני רבו (ברכות לא ע"ב, עירובין סג ע"א, ראו דברינו [אלעזר מורה הלכה בפני רבו](#) בפרשת מטות), אבל כאן, התלמיד מחויב להשמיע את דעתו ולא לפחד, לא מן העשיר (שים לב שהדוגמא בגמרא היא זכות לפני וחובה לעשיר) וגם לא מאימת רבו. כיצד ניתן לגשר בין שתי דעות אלה? נראה שכאן התלמיד "משלל" בבית דין של רבו ומוזמן לחוות את דעתו, בפרט בדיני ממונות שבהן מקובל שהגדול משמיע את דעתו תחילה (סנהדרין לב א, גיטין נט א). ועדיין צריך עיון.

¹⁰ ראו שוב הנוסח בתוספתא שלא מדבר על "תלמיד" אלא על "יושב לפני הדיין" ושם גם אין "ר' חנין", אלא הכל דברי ר' יהושע בן קרחה ברצף אחד: "אמר ר' יהושע בן קרחה: מנין שאם היה יושב לפני הדיין ויודע זכות לפני וחובה לעשיר אי אתה רשאי לשתוק? ת"ל: לא תגורו מפני איש אל תכניס דברך מפני איש". שוב נראה שנוסח התוספתא שבידינו יותר מדויק ונוסח הגמרא השתבש. וראו גם בירושלמי סנהדרין פרק א הלכה א שהנוסח שם יותר קרוב לתוספתא, אם כי גם שם יש שינויים קלים. נאמנות זו של הירושלמי למקור התוספתא, יתר על הבהלי, אין אנו יודעים מה משמעותה ונשאיר זאת למלומדים ומעמיקי הקר.

¹¹ הגמרא חוזרת כאן לדברי ר' חנין (ר' יהושע בן קרחה), במקור הקודם שלא תגורו פירושו לא תכניס דברך מפני איש, ושואלת: מאיפה לנו שלגור פירושו להכניס?

¹² לגור פירושו לכנס או להתכנס וכאן הוא במשמעות קצת קיצונית של מי שמצטנף מפחד. מי שמפחד כאילו מתכנס בתוך עצמו. חושב על עצמו ושוכח שהוא דיין. ראו מדרש אגדה (בבבא בתרא) דברים פרק א פסוק יז: "לא תגורו מפני איש. לא תכנסו דבריכם מפני פחד איש" - כאן יש כבר שיבוש קל בין השורש כס"ה לשורש כנס". ונראה שאגב אורחא קבלנו פירוש למילה לאגור (מזון למשל) שהוא בשל פחד ממחסור.

¹³ אין לו לדיין לירא מבעלי דין אלימים ותקיפים, כולל כאלה שעשויים לפגוע בו, בבני משפחתו וברכושו. מדוע? "כי המשפט לאלהים הוא". מה הכוונה? שהקב"ה יתבע את דינו? שהמלך יגן עליו? או שכוון שהכניס ראשו בקולר, אין לו ברירה אחרת? תלוי מי הוא "אלהים" בפסוק: חול או קודש. אולי זה גם פשר האזכור כאן של יהושפט שממנה שופטים. מי שפוגע בדיין כאילו פוגע במלך והמלך יתבע את דינו. כך במלך בשר ודם וקל וחומר במלך מלכי המלכים הקב"ה. הדיין, אם דן דין אמת, נעשה שותף לקב"ה. ראו דברינו [מלך במשפט יעמיד ארץ](#) בפרשת משפטים. ראו גם מדרש תהלים (בבבא בתרא) מזמור פב הדורש את אותו עניין של יהושפט על הציווי לא תכירו: "מזמור לאסף אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט - זהו שאמר הכתוב: לא תכירו פנים במשפט (דברים א יז). וכן יהושפט: ויאמר אל השופטים ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה' ועמכם בדבר משפט". לא תכירו ולא תגורו חוברים יחדיו בפרשת מינוי השופטים של יהושפט. ונראה שלשם יהושפט יש משמעות מיוחדת וכפולה כאן: ה' ישפט וגם השופט חוסה בצל ה'. כך או כך, מערכת משפט ללא יכולות אכיפה היא מאד בעייתית, וכבר אמרה התורה: "שופטים ושוטרים תתן לך".

רמב"ן בראשית פרק לד פסוק יג – בין דייני העמים ובין דייני ישראל

ובירושלמי אמרו בדינין של נח: הטה דינו - נהרג, לקח שוחד - נהרג. בדיני ישראל: כל דין שאתה יודע שאתה שלם ממנו אי אתה רשאי לברוח ממנו, וכל שאתה יודע שאי אתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו. אבל בדיניהם אף על פי שאתה יודע שאתה שלם ממנו, אתה רשאי לברוח ממנו. נראה מכאן שרשאי הגוי לאמר לבעלי הדין איני נזקק לכם, כי תוספת היא בישראל לא תגורו מפני איש (דברים א' יז), אל תכניס דברך מפני איש (סנהדרין ו' ב'), וכל שכן שלא יהרג כשלא יעשה עצמו קצין שוטר ומושל לשפוט את אדוניו.¹⁴

רמב"ן שמות פרק יח – שונאי ממון עצמם

ושבו ראיתי בילמדנו שונאי בצע, ששונאין ממון עצמן ואין צריך לומר ממון אחרים. יהיו אומרים אפילו שורף גדישי אפילו קוצץ נטיעותי כהוגן אני דנו. וזה ענין ששונאין ממון עצמן שאמר רבי אלעזר המודעי, שלא יחמלו על ממונם בענין הדין אם יבוא להם הפסד ממנו. ומשה הזהירם עוד בזה: {לא תגורו מפני איש" (דברים א' יז).¹⁵

רמב"ם הלכות סנהדרין פרק כב הלכה א – סיכום להלכה

שנים שבאו לפניך לדין אחד רך ואחד קשה, עד שלא תשמע את דבריהם או משתשמע את דבריהם ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה, אתה רשאי לומר להם איני נזקק לכם. שמא יתחייב הקשה ונמצא רודף אחר הדין. אבל משתשמע את דבריהם ותדע להיכן הדין נוטה, אי אתה רשאי לומר: איני נזקק לכם, שנאמר: "לא תגורו מפני איש". שלא תאמר איש פלוני רשע הוא שמא יהרוג את בני, שמא ידליק את גדישי, שמא יקצץ נטיעותי.¹⁶ ואם היה ממונה לרבים חייב להיזקק להם.¹⁷

¹⁴ פירוש רמב"ן זה דן במעשה הריגת אנשי שכם (פרשת דינה) ומתעמת עם דעתו של הרמב"ם המובאת בהלכות מלכים פרק ט הלכה יד, שאומר שאנשי שכם נתחייבו מיתה משום שלא קיימו את מצוות הדין שבני נח מצווים עליה, וכדבריו שם: "ובן נח שעבר על אחת משבע מצוות אלו יהרג בסיף, ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה, שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו". רמב"ן חולק על דעה זו ואומר שדין מיתה בבני נח איננו על עצם הושבת הדיינים וקיום המשפט (שאם לא הקימו מערכת משפט חייבים מיתה), אלא על עיוות הדין: "ונהרג עליהם אם גנב ועשק או אנס ופתה בתו של חברו או שהדליק גדישו וחבל בו וכיוצא בהן". ובדיני ישראל אין הורגים דיינים על עיוות הדין ... אגב דיון זה, מביא רמב"ן את הירושלמי המצביע על הבדל נוסף בין דיני ישראל ודיני בני נח. דין בן נח יכול להסתלק מהדין בכל נקודת זמן (ולכן גם פשיטא שלא יתחייב על כך מיתה. זה המשפט המסיים של רמב"ן בו הוא מתווכח עם הרמב"ם). דין ישראלי, יכול להסתלק רק אם איננו שלם איתו. ויש לשים לב לשינוי הלשון של רמב"ן "שלם ממנו" במקום לשון חז"ל "להיכן הדין נוטה" שנראה שהוא מכסה את שני המקרים בהם הדין יכול לפרוש (ראו הערה 7 לעיל). אבל אם הוא רואה להיכן הדין נוטה ומסתמן שיש כאן אמת ברורה ובעל דין אחד צודק והשני לא, אחד אומר אמת והשני לא, אין הוא רשאי להסתלק מהדין בשל הציווי "לא תגורו מפני איש".

¹⁵ רמב"ן מקשר את התכונה הנדרשת מהדיין, להיות שונא בצע עם הציווי "לא תגורו". מדרש ילמדנו-תנחומא שרמב"ן מתבסס עליו נמצא בתנחומא יתרו סימן ב: "ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל - גיבורים בתורה ... יראי אלהים - כמשמעו, אנשי אמת - עומדין על אמתו של דין, שונאי בצע - שונאי ממון עצמן ... יהא אומר: אפילו אתה שורף גדישי, אפילו קוצץ את כרמי, כהוגן אני דיינו". מדרש זה מתבסס על דברי מדרש ספרי שראינו לעיל: "לא תגורו מפני איש, שמא תאמר, מתירא אני מפלוני שמא יהרוג את בני או שמא ידליק את גדישי או שמא יקצץ את נטיעותי וכו'". רמב"ן דן שם בתכונת "שונא בצע" הנדרשת מהדיין עפ"י שמות פרק יח פסוק כא: "וְאֵתְּהָ תִּחְזֶה מִכָּל הָעָם אֲנָשִׁי חֵיל יִרְאֵי אֱלֹהִים אֲנָשִׁי אֲמָת שְׂנְאֵי בָצַע". הוא מביא שם את שיטת רש"י ששונאי בצע הם מי "ששונאין את ממונם בדין, כההיא דאמרין (ב"ב נח ב) כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא לאו דיינא הוא ... ירצה לפרש שכל ממון שידעו בו שאדם יכול להוציאו מידם בדין ישנאו אותו ויחזירוהו מעצמם, ואפילו הוא שלהם באמת, כגון שקנה עבד שלא בעדים, וכיוצא בו". לאחר מכן הוא מביא את שיטת רבי יהושע במכילתא ששונאי בצע הם, כפשוטו, שונאי שוחד. אך הפירוש שרמב"ן מציע, בעקבות שיטת רבי אלעזר המודעי במכילתא (וספרי ומדרש ילמדנו-תנחומא כאמור), הוא שהדיינים אינם נבהלים מאיבוד ממון ורכוש ולכן אי אפשר לאיים עליהם. ועכ"פ, נראה שהקישור שעושה רמב"ן בין שנאת בצע ולא תגורו הוא חידוש שלו. ובספר המצוות מצווה רע"ו אומר הרמב"ם: "שהזהיר הדיין שלא לירא מאדם מזיק גוזם דובר עתק ולא יחתוך עליו הדין והאמת. אבל חייב הוא לחתוך את הדין ולא ישים לב למה שיקרה עליו מן ההיזק מאותו האיש. אמר יתעלה (דברים א') לא תגורו מפני איש. ולשון ספרי לא תגורו מפני איש שמא תאמר מתיירא אני מאיש פלוני שמא יהרגני או את בני שמא ידליק את גדישי או שמא יקצץ את נטיעותי תלמוד לומר לא תגורו מפני איש". כאן מצטט הרמב"ם את לשון הספרי במדויק, בלי לציין שזה מדרש ספרי (הרמב"ם בד"כ אינו מביא את מקורותיו). ודווקא בספר המצוות בו הוא מציין את "לשון הספרי", הוא מוסיף שמא יהרגני או את בני. יש עולם תחתון שמאיים על משפחות השופטים ויש שאינם מהססים לפגוע אפילו בשופטים עצמם.

¹⁷ אחר שסטינו לפרשנות המקרא, לרמב"ן, אנו חוזרים לעיקר הדין כפי שסוכם ביד החזקה ובלשון הזהב של הרמב"ם (ובספר המצוות שראינו בהערה הקודמת). ראו הסימית של הרמב"ם המבחינה בין בית דין ממונה לרבים (ראו גם הביטוי בית דין קבוע שנכנס להלכה מתקופת הגאונים והלאה ואיננו בחז"ל) ובין בית דין לשעה אד-הוק ("זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד", סנהדרין פרק ג משנה א). אבל ההבדל, עפ"י הרמב"ם, הוא רק לעניין לא תגורו של תחילת הדין. לגבי הלא תגורו של פסק הדין: "מתיירא אני מאיש פלוני שמא יהרגני או את בני שמא ידליק את גדישי או שמא יקצץ את נטיעותי", נראה שגם דין אד-הוק מחויב בו. ואם נחזור ונדקדק בדברי רמב"ן לעיל, בקשר בין שנאת בצע ולא תגורו, נראה שהוא משמית את עניין סכנת איבוד נפש ומדבר רק על איבוד ממון. האם דקדוק זה משמעותי? האם רמב"ן סבור שאין הדיין מחויב עד כדי כך להסתכן (בפרט דין שאיננו ממונה וקבוע ואין לו הגנה מהשלטונות, ראו שוב לעיל מינוי הדיינים ע"י יהושפט), או שמא רמב"ן מתמקד שם בעניין שונא בצע ולכן מתעלם מכל מה שאיננו ממון?

מסכת סוטה דף מז עמוד ב – בטל לא תגורו בירידת הדורות

משרבו בעלי הנאה - נתעוּתו הדינין, ונתקלקלו המעשים, ואין נוח בעולם. משרבו רואי פנים בדין - בטל לא תגורו, ופסק לא תכירו, ופרקו עול שמים ונתנו עליהם עול בשר ודם.¹⁸

סנהדרין צח ע"א – משפט ודין כמפתח לגאולה

אמר עולא: אין ירושלים נפדית אלא בצדקה, שנאמר: "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה" (ישעיהו א כז).¹⁹

שבת שלום**שנוּכָה לראות בנחמת ציון ובנין ירושלים****מחלקי המים**

מים אחרונים: ראו שוב הערה 15 לעיל על הדיינים ששונאים את ממונם. איך גישה זו מסתדרת עם האמירה "צדיקים ממונם חביב עליהם מגופם - לפי שאין פושטים ידם בגזל" (חולין צא א)? האם ייתכן הבדל בין צדיקים (ותלמידי חכמים הספונים בבית המדרש) ובין מי שמתמנה ד"ן או פרנס על הציבור? ראו הדף פרנס על הציבור בדפים המיוחדים, וראו גם המדרש בשמות רבה כז ט: "כל הימים שאדם חבר לא איכפת לו בצבור ואינו נענש עליו. נתמנה אדם בראש ונטל טלית, לא יאמר: לטובתי אני נזקק, לא איכפת לי בצבור. אלא כל טורח הצבור עליו. אם ראה אדם מעביר בְּאֵל על חברו, או עובר עבירה ולא ממחה בידו, הוא נענש עליו". מדרש זה מובא בדברינו נצחת או נצחתי בפרשת יתרו.

¹⁸ ראו בגמרא שם שמתארת את הירידות הדורות, מעין מה שראינו במסכת שבת לג לעיל ומובא בדף על [חנופת הארץ בפרשת](#) מסעי. והכל מבוסס שם על עניין סוטה ועל דברי התוספתא והמשנה שם: "משרבו המנאפין פסקו מי מרים לפי שאין מי מרים באין אלא על הספק, עכשיו כבר רבו הרואין בגלוי. משרבו בעלי הנאה, בא חרון אף לעולם ובטל כבוד תורה. משרבו לוחשי לחישות בבית דין, נתעוּתו המעשים ונתקלקלו הדיינים ופסקה השכינה מִיִּשְׂרָאֵל. משרבו רואין לפנים, בטל לא תכירו פנים במשפט ופסק לא תגורו מפני איש ופרקו מהן עול שמים והמליכו עליהם עול בשר ודם. משרבו מטילי מלאי על בעלי בתים, רבה שוחד והוטה משפט והיו לאחור ולא לפנים ועליהם נאמר כעל בני שמואל: ולא הלכו בניו בדרכיו וגו' וכי לקחו שוחד ומשפט הטו". אלה הדברים, אכן מתאימים לאווירת ימי בין המצרים ותשעת הימים בהם אנו עומדים.

¹⁹ ובשמות רבה ל כג: "אמר להם משה לישראל: הרי נתן לכם הקב"ה את תורתו. אם אין אתם עושין את הדין נוטל תורתו מכם. למה? שלא נתן לכם הקב"ה את התורה אלא על מנת שתעשו את הדין, שנאמר: ועוז מלך משפט אהב. ואם עשיתם את הדין, עתיד הקב"ה להחזיר לכם בתי דינים שלכם, שנאמר: (ישעיהו א) ואשיבה שופטין כבראשונה. מה כתיב אחריו? ציון במשפט תפדה". החזרת הדין הוא תנאי להחזרת בתי הדין. הצעד הראשון של החזרת המשפט, יבוא מעם ישראל ובס"ד כמובן, אבל לא "מלמעלה" ובניגוד מה לפשט הפסוק בישיבה. העם צריך לעשות את הצעד הראשון. הכיצד? כרעיון הכללי של תשובה ועל משקל מאמר המדרש בשיר השירים רבה ה ב: "פתחו לי פתח כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו". ראו בדברינו [השיבו אליך – שובו אלי](#) בשבת שובה.